

Idäntalouksien katsauksia

Review of Economies in Transition

1995 • No. 3

7.6.1995

Julkaistu uudelleen 2002

Jouko Rautava

Talousintegraatio ja Suomen turvallisuus
- Suomi Euroopan unionin idän
taloussuhteissa

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT

ISSN 1235-7405
Uudelleenjulkaistu pdf-muodossa 2002

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos (BOFIT)

PL 160
00101 Helsinki
Puh: (09) 183 2268
Faksi: (09) 183 2294
bofit@bof.fi
www.bof.fi/bofit

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Talousintegraatio ja Suomen turvallisuus - Suomi Euroopan unionin idän taloussuhteissa¹

1 Johdanto

Euroopan unioniin (EU) liittyvän integraatiokehityksen syventäminen ja sen laajentaminen uusiin jäsenmaihin sekä Itä-Euroopassa tapahtunut poliittisen ja taloudellisen järjestelmän muutos ja sitä seurannut kylmän sodan kauden päättyminen ovat Euroopassa johtaneet tilanteeseen, jossa monet kansalliseen ja kansainväliseen politiikkaan liittyvät kysymykset joudutaan kokonaan arvioimaan uudelleen. Tapahtunut muutos näkyy mielenkiintoisella tavalla myös siinä, miten talouden ja turvallisuuden välinen yhteys mielletään idän ja lännen välisessä kanssakäymisessä.

Talouden ja turvallisuuden välisen riippuvuuden tarkastelu sidotaan tässä artikkelissa toisen maailmansodan jälkeiseen eurooppalaiseen kehitykseen ja erityisesti idän ja lännen välisiin suhteisiin. Tavoitteena on selvittää, miten taloudellisten tekijöiden rooli on sodan jälkeisenä aikana muuttunut eurooppalaisessa turvallisuuspolitiikassa. Aluksi määritellään, mitä tässä yhteydessä tarkoitetaan talouden ja turvallisuuden välisellä keskinäisriippuvuudella ja miten tätä riippuvuutta voidaan kuvata. Tämän jälkeen tarkastellaan yksityiskohtaisemmin Länsi-Euroopan idänkauppapolitiikan muutoksia kylmän sodan kaudelta viime vuosiin asti.

Nykytilanteen tarkastelu painottuu EU:n ja Venäjän välisiin suhteisiin, joita valotetaan kesäkuussa 1994 allekirjoitetun kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen avulla. Yleiseurooppalaisen kokonaiskehityksen kartoittamisen jälkeen tarkastellaan Suomen asemaa tässä laajassa integraatiokehikossa.

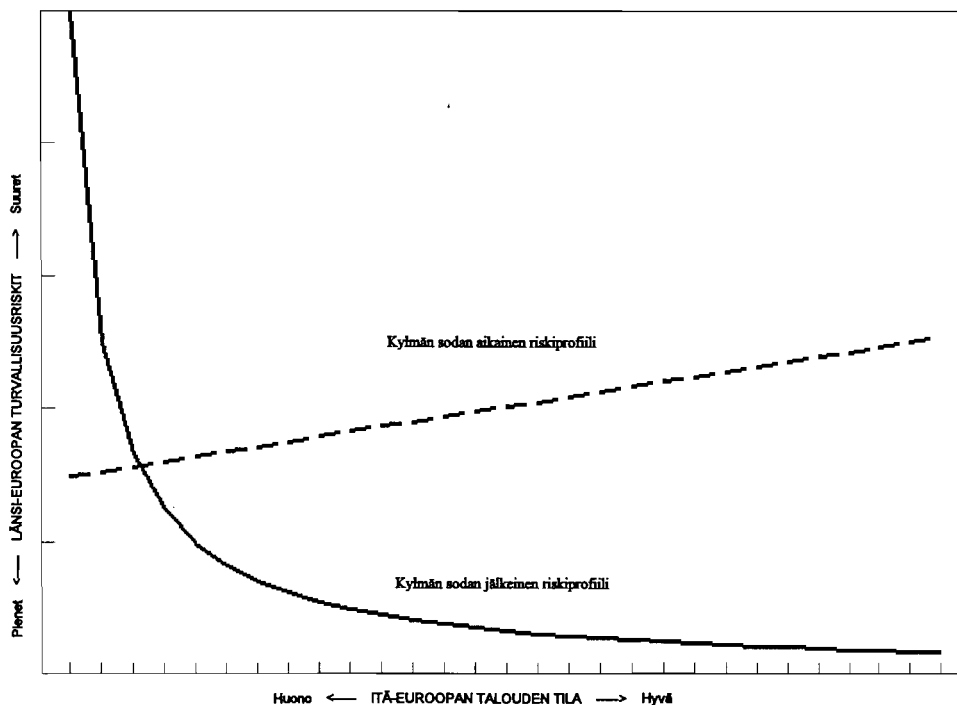
¹ Artikkeliliitty Tampereen rauhan- ja konfliktitutkimuskeskuksen (Tapri) projektiin "Eurooppalaistuvan Suomen turvallisuushaasteet".

2 Talouden ja turvallisuuden välinen keskinäisriippuvuus

Turvallisuus mielletään tai määritellään usein erilaisten uhkakuvien kautta. Maan tai yhteisön turvallisuusuhka voidaankin määritellä miksi tahansa tekijäksi, joka merkittävällä tavalla vaarantaa sen perusrakenteen toimivuutta tai itsenäisyyttä päättää omasta kehityksestä. Sotilaallisen turvallisuuspolitiikan puolella uhkan määritelmää voidaan suhteellisen helposti tarkentaa rajaamalla se tilanteisiin, joissa armeijan käyttö nähdään käyttökelpoiseksi instrumentiksi uhkan torjumiseksi (Mahncke 1993, 8).

Siirryttäessä sotilaallista turvallisuuspolitiikkaa laajempaan turvallisuus-käsitteeseen, joka pitää sisällään esimerkiksi taloudelliseen hyvinvointiin ja ympäristöuhkiin liittyviä tekijöitä, käy uhkakuvien ja niihin liittyvien instrumenttien määrittely huomattavasti vaikeammaksi. Tämä tulee selkeästi esille pohdittaessa taloudellisten tekijöiden ja turvallisuuden välistä keskinäisriippuvuutta. Ongelma johtuu taloudellisten tekijöiden luonteesta. Yhtäältä ne ovat tärkeä osa yhteisön perusrakennetta, johon mahdollinen uhka kohdistuu, mutta toisaalta ne voidaan mieltää instrumentiksi, jolla uhkakuvien toteutuminen pyritään estämään. Tässä tarkastellaan sitä, miten nämä talouden kaksi roolia ovat heijastuneet Länsi-Euroopan idänkauppapolitiikassa.

Kuvio 1. Talous ja turvallisuus toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa

Länsi-Euroopan idänpolitiikkaa ja erityisesti Itä-Euroopan talouden ja Länsi-Euroopan turvallisuuden välistä keskinäisriippuvuutta on ehkä hyödyllistä tarkastella kuviossa 1 esitetyn yksinkertaisen ajatusmallin avulla. Kuviossa vaaka-akselilla kuvataan Itä-Euroopan talouden tilaa siten, että oikealle liikuttaessa talouden tila

paranee ja vastaavasti mitä lähempänä pystyakselia liikutaan, sitä suurempia talousongelmat ovat. Pystyakselilla puolestaan kuvataan Länsi-Euroopan turvallisuuden liittyviä riskejä siten, että ylöspäin siirryttäessä ne lisääntyvät. Näkökulma on puhtaasti länsieurooppalainen ja kuviossa esitetyt 'riskiprofiilit' on syytä tulkita pikemminkin kuvaukseksi mielletyistä uhkakuvista kuin konkreettisista 'absoluuttisista' riskeistä. Oleellista on, että kuviossa keskitytään pelkästään kahden tekijän väliseen vuorovaikutukseen ja sivuutetaan muut turvallisuusriskien kannalta ehkä tärkeätkin tekijät. Jäljempänä osoitetaan, että muiden - tässä tapauksessa ideologisten - tekijöiden vaikutus poliittiseen riskiprofiiliin saattaa olla hyvin dramaattinen.

2.1 Kylmän sodan aikainen malli

Kuviossa 1 on kaksi riskiprofiilia, jotka kuvaavat karkeasti kylmän sodan aikaista (oikealle nouseva suora) ja sen jälkeistä (oikealle laskeva käyrä) länsieurooppalaista turvallisuusajattelua. Toisen maailmansodan jälkeen sekä Itä- että Länsi-Euroopan tilanne oli hyvin epävakaa. Hyvin pian kävi ilmi, että ideologisesta vastakkainasettelusta johtuen Euroopan tilannetta ei voitu vakauttaa idän ja lännen yhteisellä politiikalla. Yhteisen pohjan puuttuessa Länsi-Euroopan jälleenrakennus perustui lopulta voimakkaaseen amerikkalaisten ideologiseen ja taloudelliseen tukeen (Marshall-apu), kun taas Itä-Euroopan kehitystien saneli pitkälti Neuvostoliitto. Euroopan ideologista kahtiajakoa seurasi 1980-luvun loppupuolelle kestänyt kylmän sodan kausi, jota leimasi sotilaallisen kilpavarustelun lisäksi idän ja lännen välinen taloudellinen kilpailu.

Kylmän sodan kaudella pitkälle ideologisista tekijöistä johtuen turvallisuuspoliittista ajattelua hallitsi suppea sotilaallinen turvallisuuskäsite, jossa talous nähtiin lähinnä sotapotentiaalin rakentamiseen ja ylläpitämiseen liittyvänä resurssina. Tämän johdosta kylmän sodan aikaista länsimaista turvallisuusajattelua voidaan kuvata kuviossa 1 esitetyllä tavalla: Itä-Euroopan talouden suorituskyky liitettiin suoraviivaisesti Varsovan-liiton sotapotentiaaliin. Tästä huolimatta riippuvuuden ei kuitenkaan ajateltu olevan kovin voimakas (riskiprofiili suhteellisen matala), koska ydinaseet ja niihin liittyvä totaalisen tuhon uhka olivat jo olemassa eikä taloudellisen lisäkapasiteetin enää ajateltu pystyvän tilannetta oleellisesti muuttamaan. Toisaalta Itä-Euroopan taloudellinen kehitys oli siinä määrin vakaata, että pelkoa heikon talouden aiheuttamista mahdollisista levottomuuksista ei tunnettu. Ja jos joku tunsikin, niin ideologiset tekijät ja niihin liittyvät sotilaspoliittiset argumentit painoivat enemmän eikä tämä uhka päässyt turvallisuusajattelussa hallitsevaan asemaan. Edellä kuvatun ajatusmallin mukaisesti lännen tavoitteena oli käyttää kaupapolitiikkaa instrumenttina Itä-Euroopan talouspotentiaalin rajoittamisessa.

2.2 Kylmän sodan jälkeinen malli

Vuonna 1985 Neuvostoliitossa alkanut perestroika-prosessi ja siihen liittynyt idän ja lännen välisen ideologisen vastakkainasettelun mureneminen heijastuivat hyvin nopeasti myös Länsi-Euroopan turvallisuusajatteluun ja korostunut sotilaallinen turvallisuusajattelu sai antaa tilaa laajemmalle turvallisuuskäsitteelle, jossa ensisijaisena huolena oli ja on Itä-Euroopan järjestelmämuutoksesta johtuva epävakaus. Tärkeä osatekijä tätä epävakautta on Itä-Euroopan talouskehitys.

Kuten kylmän sodan aikaista, myös sen jälkeistä länsimaista turvallisuusajattelua ja erityisesti talouden ja turvallisuuden välistä riippuvuutta voidaan havainnollistaa kuvitellun riskiprofiilin avulla (kuvio 1). Tosin kuin kylmän sodan kaudella, nyt talouden ja turvallisuuden välillä ajatellaan olevan selkeä yhteys siten, että itäisen Euroopan siirtymätalouksien taloudellisten ongelmien myötä myös läntisen Euroopan turvallisuuteen liittyvät ongelmat tai riskit kasvavat. Tämän ajatusmallin mukaan talouden perustan ollessa kunnossa myös turvallisuuteen liittyvät riskit ovat pienet, koska taloudelliset tekijät eivät aiheuta sisäistä tyytymättömyyttä ja turvattomuutta, joka saattaisi kanavoitua esimerkiksi poliittisten ääri liikkeiden nousuksi. Perustan ollessa kunnossa "normaalit" vaihtelut taloudellisessa tilanteessa eivät vaikuta turvallisuusriskiin ja tällä alueella riskiprofiili on

lähes vaakasuora. Täten esimerkiksi talouden suhdannevaihteluiden ei uskota heijastuvan turvallisuusriskien muutoksina.

Talousongelmien kasaantuessa myös turvallisuuteen liittyvät riskit alkavat kuitenkin kasvaa, koska taloudellisen hyvinvoinnin lasku lisää tyytymättömyyttä ja jatkuessaan tai pahetessaan aiheuttaa kasaantuvia yhteiskunnallisia ongelmia. Lisäksi riskien voidaan ajatella kasvavan kiihtyvällä vauhdilla siten, että talouden ollessa huonossa kunnossa lisäongelmat aiheuttavat huomattavasti suuremman turvallisuuteen liittyvien riskien kasvun kuin kunnossa olevaan talouteen kohdistuvat negatiiviset shokit, koska taloudellisilla ongelmilla on tunnetusti taipumus lisätä myös kaikkia muita ongelmia. Tämä kiihtyvä noidankehä voi esimerkiksi kehittyä seuraavasti: talouden pitkään jatkuva tai syvä alamäki johtaa lisääntyvään työttömyyteen samalla kun julkisen sektorin mahdollisuudet sosiaalipalvelujen tuottamiseen jyrkästi laskevat veropohjan rapautumisen myötä. Jatkuessaan taloudellisen turvallisuuden voimakas lasku edesauttaa myös rikollisuuden lisääntymistä ja erilaisten ääriilikkeiden syntyä. Ääritapauksessa taloudelliset ongelmat voivat - luonnollisesti muiden tekijöiden ohella - johtaa esimerkiksi vallankumoukseen tai sisällissotaan.

Ongelmien kasaantuminen koskettaa helposti myös ympäröiviä maita tai yhteisöjä esimerkiksi kauppaan ja talouteen sekä pakolaisuuteen liittyvien laajenemisvaikutuksien kautta eikä eskaloituminen laajemmaksi sodaksi myöskään ole poissuljettu. Rikollisuuden, ääriilikkeiden synnyn tai sotien ohella hyvinä esimerkkeinä taloudellisten ongelmien leviämisestä muille laaja-alaisen turvallisuuden käsitteen alueille ovat ydinvoiman tuotantoon liittyvät kysymykset. Talouden äkillinen romahtaminen lisää ydinvoiman tuotantoon liittyviä ympäristöriskejä, koska ydinvoimaloiden tekniikasta ja turvallisuudesta ei ole varaa huolehtia asianmukaisesti.

Kaikkiaan näyttää siltä, että taloudellisten ongelmien kasaantumisen seurauksena ja siirryttäessä riskitasolta toiselle riskien luonne muuttuu. Normaaliolosuhteissa talouteen liittyvät turvallisuusriskit ovat yleensä pienet ja ne kohdistuvat ensisijaisesti yksilöihin tai suhteellisen pieneen ryhmään ihmisiä (esimerkiksi yritykseen tai toimialaan). Taloudellisten ongelmien kasvaessa ja laajetessa muille yhteiskuntaelämän osa-alueille myös turvallisuusriskit kohdistuvat laajemmin koko yhteisöön ja lopulta myös ympäröiviin yhteisöihin. Kuvioon 1 liittyen voitaneenkin sanoa, että taloudellisten ongelmien kasaantumisen myötä myös turvallisuuteen liittyvillä uhkakuvilla on taipumus muuttua siten, että makrotason - suurvaltojen tapauksessa globaalien - turvallisuusriskien painoarvo kasvaa suhteessa mikrotason riskeihin.

On kuitenkin syytä tähdentää, että edellä esitetty ajatusmalli on vain yksi tapa hahmottaa talouden ja turvallisuuden välistä keskinäisriippuvuutta. Se ei kata kaikkia talouteen ja turvallisuuteen liittyviä näkökohtia puhumattakaan, että se olisi yleinen selitys kriisien synnylle. Lisäksi maasta tai yhteisöstä riippuen talouden ja turvallisuusriskien välinen suhde on yksilöllinen ja riippuu monista eri tekijöistä, jotka voivat vaihdella ajan myötä. Maan tai yhteisön koko on esimerkiksi tärkeä tekijä, kun pohditaan mahdollisen talouskriisin eskaloitumista rajattua yhteisöä käsittävää kriisiä laajemmaksi globaaliksi kriisiksi. Malli sulkee pois kaikki muut kuin taloudesta johtuvat turvallisuusriskit. Lisäksi esimerkiksi luonnonvarojen hallintaa ei ole tässä sisällytetty talouden piiriin, koska niiden mukaanotto saattaisi johtaa vastakkaistyyppisiin uhkakuviin, joissa vahvat talouden perustekijät (rikkaat luonnonvarat) voivatkin aiheuttaa maahan kohdistuvia ulkopuolisia aggressioita (esim. Irakin ja Kuwaitin välinen sota).

3 Länsi-Euroopan idänkauppapolitiikka kylmän sodan kaudella

Puutteistaan huolimatta esitettyä mallia voidaan käyttää hyväksi kuvattaessa toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan kehitystä ja erityisesti idän ja lännen välisten taloussuhteiden poliittisen merkityksen muutosta.

Toisen maailmansodan jälkeen itä-länsi -suhteita leimasi molemminpuolinen epäluuloisuus ja selkeä ideologinen vastakkainasettelu sekä sotilaallisesti korostuneet turvallisuuspoliittiset painotukset. Etenkin kylmän sodan ajanjakson alkupuolella Yhdysvallat dominoi lännen politiikkaa ja sen toimesta länsimaat muun muassa perustivat vuonna 1949 CoCom-järjestön valvomaan teknologian vientiä Neuvostoliittoon ja sen liittolaisille. Jo CoComin alkuaikoina oli ristiriitoja Yhdysvaltain halutessa vaikuttaa laajalti Varsovan-liiton maiden taloudelliseen potentiaaliin kun taas Länsi-Euroopan maat halusivat rajoittaa kauppasaarron vain sotilaallisiin tarvikkeisiin. Teknologian vientirajoitukset olivat tiukimmillaan 1950-luvun ensimmäisellä puoliskolla, jolloin saartoluettelot käsittivät noin 50 prosenttia kaikista kansainvälisen kaupan yleisistä artikkeleista. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen tehdyissä tarkastuksissa saartolistaan kuuluvien tavaroiden määrä laski niin, että 1960-luvun puolivälissä listat käsittivät enää noin 10 prosenttia kansainvälisessä kaupassa olevista tavaroista. Jo 1970-luvulle tultaessa Neuvostoliitossakin nähtiin CoComin merkitys suhteellisen vähäisenä (Adler-Karlsson 1972, 37-38).

Eurooppalaisten valtioiden yleinen asenne idän ja lännen välisiin suhteisiin oli liberaalimpi kuin Yhdysvaltojen. Myös niiden Itä-Eurooppaan -politiikka oli kuitenkin pidättyväistä. Toisin kuin Yhdysvallat, Euroopan yhteisö (EY) ei rajoittanut tuontia sosialistimaista korkeilla tulleilla, vaan tullikohtelu ja kansainvälisissä kauppaneuvotteluissa sovitut tullien alennukset koskivat sosialistimaita samalla tavoin kuin muuta tuontia. Toisaalta EY rajoitti tuontia kiintiöillä, mikä kosketti erityisesti itäisen Keski-Euroopan pienten sosialistimaiden maataloustuotteiden, tekstiilien ja terästuotteiden vientiä. Merkittävä poikkeus yhteisön politiikassa oli kuitenkin Saksan liittotasavallan myöntämät helpotukset Saksan demokraattisen tasavallan kaupalle.

Osaltaan EY:n ja sosialististen maiden suhteiden viileys johtui Neuvostoliiton suhtautumisesta Länsi-Euroopan integraatioon. Aluksi 1950-luvulla Neuvostoliitossa nähtiin Länsi-Euroopan integraation olevan osa saksalaista imperialismia ja läntisen integraatioprosessin oletettiin pysähtyvän sisäisiin ristiriitoihin. Integraation edetessä ja Länsi-Euroopan taloudellisen kasvun myötä myös Neuvostoliitossa EY alettiin tunnustaa taloudelliseksi ja poliittiseksi realiteetiksi. Vastineeksi Länsi-Euroopan integraatiolle ja sosialistimaiden yhtenäisyyden korostamiseksi Neuvostoliitto esitti jo 1960-luvun alkupuolella vuonna 1949 perustetun Keskinäisen taloudellisen yhteistyön neuvoston (SEV) nostamista ylikansalliseksi elimeksi, mutta yritys kaatui erityisesti Romanian, Unkarin ja Puolan vastustukseen. Vakavin yritys SEV:n roolin nostamiseksi tapahtui vuoden 1968 Tšhekkoslovakian tapahtumien jälkeen, jolloin Neuvostoliitto Leonid Brezhnevin johdolla halusi kohottaa SEV:n sisäisen taloudellisen integraation välineeksi sosialistimaiden poliittisen vakauden tavoittelussa (Pinder 1991, 8-12).

Idän ja lännen välisissä taloussuhteissa tapahtui 1970-luvun liennytysohjelmiin ja Willy Brandtin uuden idänpolitiikan myötä osittaista normalisoitumista, josta esimerkkinä voidaan mainita Puolan, Romanian ja Unkarin Gattin puitteissa käymät tullitariffien madaltamista koskevat neuvottelut. Mitään erityistä läpimurtoa

kauppapoliittisissa suhteissa ei kuitenkaan saatu aikaan. Tämä johtui osaltaan siitä, että Neuvostoliitto pyrki vähentämään EY:n komission vaikutusvaltaa pyrkimällä suoriin neuvotteluihin yhteisön jäsenmaiden hallitusten kanssa samalla kun se halusi SEV:n hoitavan kauppaneuvottelut liittolaistensa puolesta. Toisaalta EY:llä oli vahvat poliittiset motiivit olla hyväksymättä SEV:iä neuvottelukumppaniksi, sillä EY:n mielestä SEV:llä ei tosiasiaassa ollut valtaa tehdä kauppapoliittisia päätöksiä ja neuvottelujen käyminen SEV:n kanssa olisi johtanut pienten SEV-maiden autonomian vähenemiseen Neuvostoliiton hyväksi. EY:n ja SEV:n välisten neuvottelujen polkiessa paikallaan EY 'palkitsi' Jugoslavian ja Romanian itsenäisen politiikan myöntämällä 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla osalle niiden tuotteista yleisen suosituimmuuskohtelun (GSP).

Neuvostoliiton puuttuminen Afganistanin sotaan 1979 ja sotatilalain julistaminen Puolassa 1981 aiheuttivat kuitenkin taas paineita kaupan rajoittamiseen ja vaikeuttivat muutenkin hidasta idän ja lännen välisten taloussuhteiden paranemista. Samalla nousivat esille EY:n ja Yhdysvaltojen vanhat näkemuserot Neuvostoliittoon kohdistettavien taloudellisten pakotteiden mielekkyydestä. Kuten aikaisemmin, eurooppalaiset valtiot eivät olleet valmiit yhtä jyrkkiin toimenpiteisiin kuin amerikkalaiset. Erityisen selvästi tämä tuli esille 1980-luvun alussa Neuvostoliitosta Länsi-Eurooppaan vedettävän kaasuputken tiimoilta käydyssä väittelyssä, jossa amerikkalaiset pelkäsivät Euroopan tulevan liaksi riippuvaiseksi Neuvostoliiton kaasusta ja kaasukaupan vahvistavan Neuvostoliiton taloutta ja sitä kautta sotilaallista kapasiteettia. Eurooppalaiset olivat kuitenkin vakuuttuneita siitä, että oli poliittisesti ja taloudellisesti tärkeää kehittää idän ja lännen välistä kauppaa ja että Neuvostoliitto olisi vähintään yhtä riippuvainen kaasutoimituksista kuin Länsi-Eurooppa. Lopulta eurooppalainen näkemys voitti ja amerikkalaiset antoivat luvan käyttää kaasuputkiprojektissa amerikkalaisiakin komponentteja (Pinder 1991, 21-22).

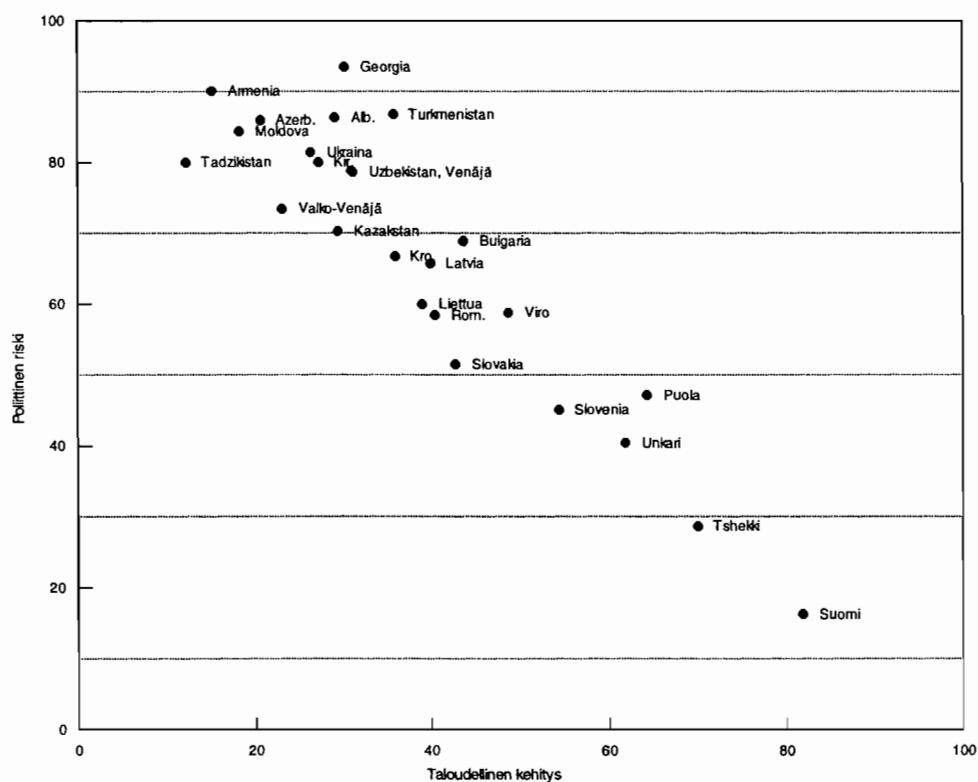
EY:n idänkauppa oli 1980-luvun puoliväliin tullessa vakiintunut varsin vaatimattomalle tasolle ja kauppapolitiikkaa harjoitettiin lähes yksipuolisesti EY:n toimesta, sillä edellisen vuosikymmenen puolivälissä päättyneitä bilateraalisia kauppasopimuksia ei oltu uusittu Neuvostoliiton estettyä SEV:n jäsenmaita tekemästä kauppasopimuksia EY:n kanssa. Kauppapolitiikassa keskeisellä sijalla olivat valtiojohtoista kauppaa käyviin maihin sovelletut kiintiörajoitukset, kun taas tullit perustuivat suosituimmuuskohteluun (MFN). On myös huomattava, että SEV-maiden talousjärjestelmä hallinnollisine hintoineen ja valtion ulkomaankaupan monopoleineen oli vielä 1980-luvun puolivälissä pitkälle sama kuin aikaisempina vuosikymmeninä, mikä osaltaan hankaloitti SEV-maiden integroitumista maailmantalouteen.

Palataksemme edellä esitettyyn kuvioon talouden ja turvallisuuden välisestä keskinäisriippuvuudesta voidaan yhteenvedona kylmän sodan kaudesta nostaa esille muutamia näkökohtia. Ensinnäkin näyttää selvältä, että Länsi-Euroopassa ei turvallisuusriskien ajateltu olevan yhtä jyrkästi riippuvaisia Neuvostoliiton ja sen liittolaisten talouskehityksestä kuin Yhdysvalloissa. Täten kuviossa 1 esitetty kylmän sodan riskiprofiili on Euroopan osalta vähemmän jyrkkä kuin mitä se olisi Yhdysvaltojen tapauksessa. Toiseksi talouden ja turvallisuuden välistä suhdetta kuvaava riskiprofiili näyttää loiventuneen 1950-luvulta lähtien. Se kuvastaa erityisesti Euroopassa lisääntyntä epäilyä siitä, että Neuvostoliiton talouspotentiaaliin voitaisiin tehokkaasti vaikuttaa länsimaiden vienti- ja tuontirajoituksilla tai että Itä-Euroopan maiden talouskehityksen heikentäminen ylipäätään olisi Länsi-Euroopan etujen mukaista.

4 Euroopan unionin idänkauppapolitiikka kylmän sodan jälkeisellä kaudella

Kylmän sodan jälkeistä aikakautta kuvaavan ajatusmallin mukaisesti uskotaan hyvin yleisesti, että 1990-luvun eurooppalainen turvallisuushaaste on Itä-Euroopan tilanteen vakauttaminen, mikä edellyttää sen talouden saattamista positiiviselle kasvu-uralle. Tätä tilannetta voidaan havainnollistaa kuviolla 2, jossa kuvataan kansainvälisille sijoittajille riskiluokitukisia tekevien arvio siirtymätalouksien talouden kehityksestä (vaaka-akseli) ja niihin kohdistuvasta poliittisesta riskistä (pysty-akseli). Verrattaessa kuviota 2 edelliseen kuvioon huomataan, että siirtymätaloudet yhdessä muodostavat 'riskiprofiilin', joka läheisesti muistuttaa kuviossa 1 ajateltua yhtä maata koskevaa kylmän sodan jälkeistä riskiprofiilia, joskin esitystavasta johtuen riskiprofiilin mahdollinen epälineaarisuus ei tule esille.¹

Kuvio 2. Taloudellisen kehityksen ja poliittisen riskin keskinäisriippuvuus siirtymätalouksissa ja Suomessa

4.1 Lännen uuden idänpolitiikan esikuvia

Ajatus talouden ja turvallisuuden läheisestä yhteydestä ei ole uusi eikä erityisesti kylmän sodan jälkeiseen Euroopan tilanteeseen liittyvä, sillä talouden ja turvallisuuden välinen positiivinen yhteys on 1900-luvun ajattelussa ja toiminnassa ollut selvästi esillä useassa eri yhteydessä. Pikemminkin voidaan väittää, että ideologisen vastakkainasettelun väistyminen on mahdollistanut laaja-alaisen turvallisuuskäsitteen, jossa taloudellisilla tekijöillä on merkittävä rooli, soveltamisen myös idän ja lännen välisiin suhteisiin.

Heikon taloudellisen kehityksen ja kasvavien turvallisuusriskien välinen yhteys tuli hyvin esille jo ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopan jälleenrakentamisessa. Korkean inflaation ja deflaation vuorottelu estivät kasvun lähtemisen liikkeelle, tulonjakoon liittyvät konfliktit olivat ongelma ja olosuhteet kaupankäynnille olivat heikot. Euroopan sodanjälkeisen rakennemuutoksen ongelmat heijastuivat politiikassa siten, että parlamentaaristen hallituskokeilujen jälkeen useimmat Euroopan maat ajautuivat autoritaariseen hallintoon (esim. De Long ja Eichengreen 1991). Erityisesti sotakorvausten rasittaman Saksan tilanne osoittautui varsin vaikeaksi. Saksa ajautuikin 1920-luvun alussa hyperinflaatioon ja heikko taloudellinen tilanne kärjistyi seuraavan vuosikymmenen maailmanlaajuisen laman seurauksena. Saksan heikko taloudellinen tilanne loi tunnetusti pohjaa kansallissosialistien nousulle ja edesauttoi siten Euroopan ajautumista toiseen maailmansotaan.²

Myönteinen esikuva talouden ja turvallisuuden välisestä yhteydestä sekä siihen liittyvästä toimintamallista on puolestaan toisen maailmansodan jälkeinen Länsi-Euroopan jälleenrakentaminen, josta puhuttaessa on vaikea sivuuttaa Yhdysvaltojen koordinoimaa ja rahoittamaa Marshall-apuohjelmaa. Toisen maailmansodan jälkeen Euroopan tilanne oli hyvin lohduton, sillä esimerkiksi teollisuustuotanto oli Saksan länsiosassa, Ranskassa, Italiassa, Belgiassa, Hollannissa ja Kreikassa alle puolet sotaa edeltäneestä tasosta ja hintataso oli nopean inflaation johdosta useimmissa maissa moninkertainen verrattuna sotaa edeltäneeseen aikaan. Saksan rahajärjestelmä (kolmannen valtakunnan aikainen Reichsmark) käytännössä romahti hyperinflaation johdosta (kts. Dornbush ja Wolf 1990).

Myös amerikkalaisten silmissä Euroopan tilanne näytti erittäin huolestuttavalta ja vaarana pidettiin, että sotien välisen ajan taloudellisen ja poliittisen sekasorron toistuessa koko Eurooppa saattaisi luisua kommunistiseen järjestelmään: Italiassa ja Ranskassa oli vahvat kommunistiset puolueet ja Iso-Britanniassa kansallistamispolitiikkaa harkitseva työväenpuolue. Euroopassa uskoa kapitalismiin heikensivät 1930-luvun laman kokemukset, sota-ajan mukanaan tuoma laaja sääätely ja valtiointerventionismi sekä Neuvostoliiton esimerkki keskitetyn järjestelmän kyvystä kasvattaa tuotantoa, pitää hinnat vakaina ja poistaa työttömyys. Tätä taustaa vasten presidentti Trumanin onnistui ajaa Yhdysvaltojen kongressissa läpi Marshall-suunnitelma, jonka puitteissa vuosien 1948-51 välisenä aikana Yhdysvallat avusti Länsi-Euroopan jälleenrakennusta 13 miljardilla dollarilla.³

Marshall-apu helpotti luonnollisesti Länsi-Euroopan talouksia tarjoamalla lisäresursseja jälleenrakennukseen, mutta avun määrä ei sinällään ollut niin suuri, että sen merkitys tuotantokoneiston uusimisessa olisi merkittävästi voinut vaikuttaa taloudelliseen kasvuun. Pikemminkin Marshall-ohjelman merkitys oli siinä, että sen avulla markkinatalouteen Euroopassa uskoneet pystyivät toteuttamaan sellaista politiikkaa, jolla purettiin sodan aikana syntynyt laaja säännöstely ja palautettiin

usko markkinoiden toimintaan. Marshall-avun saanti edellytti sellaista politiikkaa, joka edesauttoi rahoitusmarkkinoiden vakauttamiseen tähtävästä finanssipolitiikkaa, tuki voimavarojen markkinapohjaista allokaatiota vähentämällä markkinoiden suoraa säätelyä sekä edisti kauppaa ja markkinoiden avautumista kilpailulle. Täten Marshall-apuun liittyvä ehdollisuus pakotti Euroopan hallitukset tähtäämään sellaiseen 'sekatalouteen', jossa markkinoille annettiin suurempi paino kuin sääntelytalouden piirteille.

Länsi-Euroopan taloudellinen kasvu olikin liikkeelle päästyään nopeaa, tulonjakotaistelu ei päässyt kärjistymään liiaksi ja kansainvälinen kauppa kasvoi nopeasti. Vakaan talouden ohella Länsi-Euroopasta tuli myös poliittisen vakauden ja demokratian malliesimerkki. Nopea taloudellinen kasvu ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys, sillä tilanne olisi hyvin voinut ajatua paljon vaikeammalle kehitysuralle, kuten Euroopan ensimmäisen maailmansodan jälkeinen historia tai Argentiinan esimerkki ovat osoittaneet.⁴ Marshall-ohjelmalla vaikutettiin suuresti Länsi-Euroopan talouspoliittisen linjan valintaan ja sen roolia kasvulle otollisen ja poliittisesti vakaan toimintaympäristön pystyttämisessä on pidettykin erittäin merkittävänä - jopa niin, että sitä on kutsuttu erääksi vuosisadan onnistuneimmaksi talous- ja ulkopoliittiseksi operaatioksi (De Long ja Eichenreen 1991).

Länsi-Euroopan jälleenrakentamisen lisäksi on olemassa lukuisia joukko tapauksia, joissa ulkoinen apu on näytellyt ratkaisevaa roolia talouden vakauttamisessa ja jotka siten esimerkillään ja kokemuksen tuomalla tiedolla ovat luoneet pohjaa tämän päivän länsi-eurooppalaiselle idänpolitiikalle. Euroopan lisäksi toisen maailmansodan jälkeen myös Japanin elpyminen perustui pitkälle Yhdysvaltojen ajamalle ja rahoittamalle vakautusohjelmalle (The Dodge Plan). 1980-luvulla hyviä esimerkkejä ulkoisen avun roolista talouden vakauttamisessa ovat mm. Bolivia, Chile, Israel, Meksiko ja Turkki (kts. tarkemmin Sachs 1994). Länsimaiden kehitysmaihin tai muuten taloudellisissa vaikeuksissa oleviin maihin suuntautuvia apuohjelmia ja politiikkaa on pitkälti toteutettu Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) ja Maailmanpankin (IBRD) kautta. Itseasiassa näiden järjestöjen politiikka on perustunut pitkälle juuri Marshall-apuohjelman kaltaiselle ajattelulle: epäsuotuisa talouskehitys pyritään kääntämään suotuisaksi vakauttamalla maan rahatalous, liberalisoimalla kotimarkkinat ja ulkomaankauppa sekä edesauttamalla rakennemuutokseen tähtävästä politiikkaa.

4.2 Euroopan unioni ja Keski-Euroopan siirtymätaloudet

Edellä olevan perusteella ei siis ole ihme, että kylmän sodan ja ideologisen vastakkainasettelun päättymisen jälkeen lännestä löytyi ymmärtämystä auttaa Itä-Euroopan maita niiden suunnattomissa talousvaikeuksissa. Avun tärkeyden ja toiminnan nopeuden merkitystä koko Euroopan turvallisuuden kannalta korostivat erityisesti Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuus vuonna 1986 sekä erilaisten kansallisten levottomuuksien ilmaantuminen itäisen Euroopan ja Neuvostoliiton alueella. Myös Itä-Euroopan ja entisen Neuvostoliiton kohdalla lännen apupolitiikkaa on varsinaisten talousohjelmien osalta toteutettu lähinnä Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin kautta.

Idän ja lännen välisten taloudellisten suhteiden uudelleenmäärittelyä edesauttoi se, että Neuvostoliitto muutti vuonna 1985 presidentti Gorbatshovin valtaantulon myötä suhtautumistaan EY:öön. Vaikka Neuvostoliitto periaatteessa ilmoittikin

hyväksyvänsä SEV:n jäsenmaiden bilateraaliset sopimukset EY:n kanssa ja siten EY:n aseman juridisena kansainvälisenä toimijana, niin järjestöjen muodollista lähestymistä hidastivat muussa EY:n halu varmistaa bilateraalisten suhteiden toimivuus sekä Berliinin asemaa koskevat näkemyserot. Lopulta kesällä 1988 EY ja SEV antoivat yhteistyötään koskevan yhteisen julkilausuman, jonka käytännön merkitys jäi olemattomaksi SEV:n menettäessä merkitystään jäsenmaidensa yhteistyöjärjestönä (kts. Pinder 1991, 24-25). SEV:n lakkauttaminen keväällä 1991 kuvaakin hyvin idän ja lännen välisen kaupan toimintaympäristössä tapahtunutta täydellistä muutosta.

Itä-Euroopan talousuudistuksien alusta lähtien on ollut selvää, että tärkeä osa uudistusprosessia koskee ulkomaankauppaa. Sekä idässä että lännessä on lähdetty siitä, että siirtämätalouksien kasvu-uralle pääsy edellyttää niiden integroitumista maailmantalouteen ja erityisesti Länsi-Euroopan markkinat ovat niille tärkeitä. Vaikka suora humanitaarinen ja tekninen apu ja talousohjelmiin liittyvä kansainvälinen rahoitus ovat tärkeitä akuuttien ongelmien ratkaisussa ja siirtymätalouksien ensivaiheen vakauttamisessa, niin pitemmällä tähtäyksellä kestävä kasvun kannalta merkittävin ulkoinen vetoapu liittyy ulkomaankauppaan ja teollisuusmaiden yksityisen sektorin näihin maihin tekemiin investointeihin. Tällä argumentilla on ollut tärkeä osa Länsi-Euroopan idänkauppapolitiikkaa koskeneessa keskustelussa ja politiikan muotoilussa.

EU:n⁵ käytännön kauppapolitiikassa Itä-Euroopan sisäiset muutokset näkyivät jo 1980-luvulla, ennen Puolan vuonna 1990 aloittamia varsinaisia radikaaleja talousuudistuksia. EU solmi kauppaa- ja yhteistyösopimukset Unkarin (voimaan 1988), Puolan (1989) ja Tshekkoslovakian (1990) kanssa. Ne korvattiin kuitenkin jo 1992 voimaan tulleilla assosiaatiosopimuksilla. Myös Romania ja Bulgaria on myöhemmin saatettu vastaavien sopimusjärjestelyjen piiriin. Assosiaatiosopimusten perusteella kauppa vapautetaan siirtymäkauden kuluessa. EU:n Kööpenhaminan päätöksillä (1993) kaupan vapauttamisen aikataulua on nopeutettu.

EU:n ja Keski-Euroopan siirtymätalouksien sopimusjärjestelyissä viitataan suoraan niiden mahdollisuuteen päästä EU:n jäseniksi. Aikataulusta ei kuitenkaan ole sovittu mitään. Tästä huolimatta Puola ja Unkari jättivät jo huhtikuussa 1994 EU:n jäsenhakemuksen. Myös Tshekin tasavalta on ilmoittanut etenevänsä samaan suuntaan.

4.3 Euroopan unioni ja Venäjä

Neuvostoliiton kanssa EU solmi kauppaa- ja yhteistyösopimuksen vuoden 1989 lopussa. Se tuli voimaan huhtikuussa 1990. Neuvostoliiton hajottua vuoden 1991 lopussa sopimusta on sovellettu Venäjän ja EU:n välisiin suhteisiin. Sopimuksen mukaan EU:n oli määrä poistaa määrälliset erityisrajoitukset Venäjältä tulevalta tuonnilta eräitä herkkiä aloja lukuun ottamatta ja Venäjä puolestaan sitoutui siihen, että EU:sta tulevaa tuontia ei syrjitä. Sopimuksessa puhutaan myös investointien edistämisestä sekä yhteistyöstä raaka-aineiden hyödyntämisessä ja ympäristön suojeluun liittyvissä kysymyksissä. Sopimuksen tavoitteet olivat siten selvästi vaatimattomammat kuin pienten siirtymätalouksien kanssa tehdyissä sopimuksissa.

Suuret ja nopeat muutokset nostivat kuitenkin varsin pian esiin molemminpuolisen tarpeen uudistaa myös EU:n ja Venäjän välistä sopimus pohjaa. Selkeämmän kauppapoliittisen toimintaympäristön luomisen lisäksi tarve tukea

Venäjän markkinatalousuudistuksia ja estää Venäjän jääminen liiaksi erilleen muusta eurooppalaisesta kehityksestä olivat pohja vuonna 1992 aloitetuille uusille sopimusneuvotteluille.

Korfulla 24. kesäkuuta 1994 allekirjoitettu EU:n ja Venäjän välinen kumppanuus ja yhteistyösopimus on varsin laaja asiakirja, jonka tavoitteena on luoda puitteet poliittiselle kanssakäymiselle, edistää kauppaa ja investointeja, tukea Venäjän demokratisoitumista sekä luoda pohja yhteistyölle talouden lisäksi myös sosiaali- ja kulttuurialoilla. Sopimuksessa viitataan ETYK:n keskeisiin asiakirjoihin ja todetaan laillisuusperiaatteen, ihmisoikeuksien kunnioittamisen, monipuoluejärjestelmän, vapaiden vaalien, talouden liberalisoinnin sekä markkinatalousjärjestelmän keskeinen merkitys EU:n ja Venäjän välisissä suhteissa. Aikaisempaan tilanteeseen verrattuna merkittävä ero on siinä, että EU ei enää luokittele Venäjää valtiojohtoista kauppaa käyväksi maaksi, vaan se on saanut siirtymätalouden statuksen, mikä osaltaan kuvaa Venäjän tilanteen osittaista normalisointia.

Kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen selkeänä tavoitteena on luoda pohja vapaakauppasopimukselle, jonka toteutuminen kuitenkin edellyttää siirtymäkautta, jotta Venäjä kykenisi sopeuttamaan taloutensa rakenteen, lainsäädännön ja toimeenpanojärjestelmän vapaakauppajärjestelmän edellyttämälle minimitasolle. Siirtymäkaudella EU sitoutuu poistamaan loput määrälliset rajoitukset Venäjältä tulevalta tuonnilta. Toisaalta Venäjän mahdollisuudet uusien kaupan esteiden pystyttämiseen pyritään rajaamaan vain Venäjän taloudellisen ja sosiaalisen tilanteen kannalta välttämättömiin toimiin. Tulleja ei määrällisten rajoitusten tavoin pyritä välittömästi poistamaan, mikä johtuu Venäjän EU:ta huomattavasti korkeammasta tullitasosta. Venäjän keskimääräinen tullitaso EU:sta tulevalle tuonnille on 12-14 prosenttia, kun taas EU:ssa Venäjän tuonnista maksetaan tullia keskimäärin alle 1 prosenttia. EU:n tullien alhaisuus johtuu sekä Venäjältä tulevan tuonnin rakenteesta että EU:n Venäjälle myöntämästä tullietuuskohtelusta (GSP).

Koska Venäjä ei vielä ole kansainvälisen kauppaja tullisopimuksen (GATT) jäsen ja voi siten yksipuolisesti nostaa tullejaan, on EU:n ja Venäjän välisessä sopimuksessa määrätty, että Venäjän on ennen mahdollisia tullien nostoa käsiteltävä asiaa yhdessä EU:n kanssa. Uusi sopimus on kuitenkin tehty GATT-sopimuksen hengen mukaiseksi ja sen tarkoituksena onkin helpottaa ja nopeuttaa Venäjän liittymistä GATTin seuraajan kansainvälisen kauppajärjestön WTO:n jäseneksi. GATT-sopimuksen mukaisesti osapuolet myöntävät toisilleen suosituimmusaseman (MFN) niiden välisessä tavara- ja palvelukaupassa sekä yritysten perustamisessa ja teollisuus oikeuksien suojassa. Suosituimmuuskohtelun perusteella osapuolet sitoutuvat myöntämään toisen osapuolen toimijoille vähintään samanlaiset edut kuin mille tahansa kolmannelle osapuolelle. Suosituimmuuskohteluun on liitetty kuitenkin eräitä varauksia, mistä tärkein lienee Venäjän entisille neuvostotasavalloille myöntämien etujen sulkeminen sopimuksen ulkopuolelle ainakin kuluvan vuosikymmenen loppuun.

Kauppaan liittyvien asioiden lisäksi sopimuksessa määrätään myös mm. investointien suojasta ja kilpailupoliitikasta sekä sopimuksen edellyttämän monitasoisen neuvottelujärjestelmän pystyttämistä. Kumppanuus- ja yhteistyösopimukseen liittyen seuraava kauppapoliittinen askel otetaan vuonna 1998, jolloin EU ja Venäjä ovat sitoutuneet selvittämään, ovatko edellytykset vapaakauppasopimusneuvottelujen aloittamiselle olemassa (kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen sisällöstä tarkemmin, Rautava 1994b).

EU:n ja Venäjän välinen sopimus on johdonmukainen jatko EU:n harjoittamalle

idänpolitiikalle ja Venäjän avautumispolitiikalle. Osaltaan se heijastaa sekä EU:n että Venäjän halua ja tarvetta tukea Venäjän markkinataloutteen ja demokratiaan tähtääviä uudistuksia ja ankkuroida tämä kehitys myös kansainvälisin sopimuksin. Sopimuksen taustalla ovat siten erittäin vahvat kansainväliseen politiikkaan ja erityisesti eurooppalaiseen turvallisuuspolitiikkaan kytkeytyvät motiivit. Osaltaan sopimus taas kuvastaa sitä, että puhtaasti taloudellisiin ja teknologisiin perustekijöihin nojautuva globaali yhdentyminen etenee erilaisista esteistä huolimatta, joten poliittisella tasolla on tarve luoda selkeämmät pelisäännöt tälle kehitykselle. EU on allekirjoittanut kumppanuus- ja yhteistyösopimukset Venäjän lisäksi myös Kazakstanin, Kirgisian, Moldovan ja Ukrainan kanssa, joskin näiden maiden kanssa tehdyt sopimukset ovat suppeammat kuin EU:n ja Venäjän välinen sopimus. Tässä yhteydessä on syytä panna merkille, että Baltian maat ja EU neuvottelivat vapaakauppasopimukset jo kesän 1994 aikana ja Viro on edennyt pitkälle myös EU:n liitännäisjäsenyyttä koskevissa neuvotteluissa.

Selvää on, että uuden sopimuksen ei voida olettaa ratkaisevan kaikkia EU:n ja Venäjän välisiä nykyisiä tai tulevia ongelmia. Asioiden etenemisen tiellä olevia vaikeuksia kuvaakin se, että uuden sopimuksen kauppaa koskevien määräysten voimaantuloa aikaistava ns. väliaikainen sopimus (interim agreement) ei tullutkaan voimaan alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti vuoden 1995 alussa. Syynä tähän on joulukuun puolivälissä 1994 syttynyt Tshetshenian sota ja siihen liittyneet ihmisoikeuksien karkeat rikkomukset, sillä EU on sitonut sen ja Venäjän välisten sopimusjärjestelyjen toimeenpanon ihmisoikeustilanteen paranemiseen Tshetsheniassa.

Kumppanuus- ja yhteistyösopimus onkin ehkä hyödyllistä nähdä vain yhtenä osatekijänä prosessissa, jossa entisten sosialistimaiden integroituminen takaisin maailmantalouteen pyritään toteuttamaan hallitusti ja rauhanomaisesti. Muita merkkipaaluja tässä prosessissa ovat olleet mm. Venäjän liittyminen kansainvälisten rahoituslaitosten (IMF, IBRD) jäseneksi keväällä 1992, Venäjän GATT-jäsenhakemuksen jättäminen kesällä 1993, Venäjän liittyminen NATO:n rauhankumppanuussopimukseen kesäkuussa 1994 ja samassa kuussa allekirjoitettu OECD:n ja Venäjän välinen yhteistyösopimus, Venäjän täysivaltainen osallistuminen läntisten teollisuusmaiden (G7-maat) maailmanpolitiikkaa käsittelevään istuntoon heinäkuussa 1994, Venäjän Maailman kauppajärjestön (WTO) jäsenhakemuksen jättäminen joulukuussa 1994 sekä jo pitkään jatkunut Euroopan energiaperuskirjaan liittyvä neuvotteluprosessi. Myös teknologian vientiä itään 47 vuotta valvoneen Cocom järjestön lakkauttaminen entisessä muodossaan maaliskuun lopulla 1994 kuvastaa muuttunutta tilannetta ja käynnissä olevaa prosessia.

5 Näkökohtia Suomen kannalta

Muutokset Venäjällä ja eurooppalaisessa turvallisuusajattelussa sekä kauppapolitiikassa ovat myös Suomessa aiheuttaneet tilanteen uudellenarvioinnin. Selkeimmin tämä tuli esille lokakuussa 1994 järjestetyssä kansanäänestyksessä, jossa 57 prosenttia suomalaisista kannatti Suomen liittymistä EU:iin. Eduskunnan marraskuun 18. päivänä 1994 tekemän EU-jäsenyyttä koskevan päätöksen myötä Suomi siirtyi vuoden 1995 alusta alkaen noudattamaan EU:n kauppapolitiikkaa ja onkin ehkä paikallaan pohtia, minkälaista jatkumoa - tai katkosta - uusi kauppoliittinen regime edustaa Suomen suhteissa Neuvostoliittoon ja Venäjään.

Kylmän sodan kaudella Suomen ja Neuvostoliiton kahdenväliseen kauppaan liittyi voimakas poliittinen lataus, mistä kaupan järjestelmä itsessään oli hyvä esimerkki: Itävallan ja Neuvostoliiton luovuttua bilateraali-kaupasta 1970-luvun alussa Suomi oli lähes kaksi vuosikymmentä ainoa kehittynyt teollisuusmaa, joka kävi kauppaa Neuvostoliiton kanssa bilateraali-pohjalla. Bilateraali-kaupan kaudella viisivuotisten runkosopimusten ja vuosittaisten tavaravaihtopöytäkirjojen allekirjoittaminen tapahtui korkealla poliittisella tasolla ja myös moniin muihin kauppaan suoranaisesti liittyviin ratkaisuihin jouduttiin hakemaan poliittinen ratkaisu. Neuvostoliiton kannalta maidemme välinen kauppa sopi hyvin rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinin malliesimerkiksi. Suomen kannalta kysymys oli pitkälti taloudellisista arvoista, sillä edustihan vientimme Neuvostoliittoon toisen maailmansodan jälkeisillä vuosikymmenillä 10-25 prosenttia koko vientimme arvosta.

Neuvostoliitossa 1980-luvun jälkipuoliskolla alkanut yhteiskunta- ja talousjärjestelmän muutos, joka vuoden 1991 lopussa johti Neuvostoliiton hajoamiseen, on vaikuttanut voimakkaasti myös Suomen idänsuhteisiin. Kaupan järjestelmän kannalta tilanne 'normalisoitui' jo vuoden 1990 lopussa, kun Suomen ja Neuvostoliiton välinen yli 40 vuotta toiminnassa ollut clearingjärjestelmä lakautettiin ja siirryttiin vapaasti vaihdettavilla valuutoilla käytävään kauppaan. Samalla nousi esille tarve saattaa kauppoliittinen sopimus pohja vastaamaan muuttunutta tilannetta. Suomen ja Venäjän välinen uusi kauppasopimus allekirjoitettiin jo tammikuussa 1992 ja voimaan se tuli saman vuoden elokuussa. Kauppoliittisen ympäristön epävakautta kuitenkin kuvaa hyvin se, että vaikka uuden sopimuksen päätarkoitus oli molemminpuolisen tullivapaan kaupan jatkaminen, niin tästä periaatteesta luovuttiin jo joulukuussa 1992 Venäjän aloitettua tullien perimisen. Tämän seurauksena myös Suomi ryhtyi perimään tullia Venäjältä tulevalta tuonnilta helmikuussa 1993. Voidaan myös todeta, että vuoden 1992 kauppasopimus oli suhteellisen ylimalkainen ja se olikin tarkoitettu lähinnä siirtymäkauden sopimukseksi. Ylipäätään Neuvostoliiton hajoamista seuranneet vuodet ovat kauppapolitiikan kannalta olleet hankalat, sillä järjestelmämuutoksesta johtuen lainsäädäntö ja käytäntö Venäjällä ovat olleet jatkuvassa muutoksessa. Samalla asoiden käsittelyä on haitannut se, että myös päättäjät Venäjällä ovat vaihtuneet usein ja neuvotteluyhteyksien rakentaminen on ollut vaikeaa.

Ensivaiheessa muutosprosessin silmiinpistävin vaikutus oli tietysti Suomen viennin romahtaminen edellisvuoden vajaasta 13 miljardista markasta alle 5 miljardiin markkaan vuonna 1991, minkä jälkeen kauppa on kuitenkin kasvanut nopeasti. Kaupan tasomuutoksien lisäksi myös maa- ja tavararakenne ovat muuttuneet voimakkaasti. Tuonnin puolella suurin muutos on ollut raakaöljyn tuontimäärien lasku sen jälkeen, kun Suomella ei enää ollut clearingkauppaan

liittyvää tarvetta sitoa ostojaan entiseen Neuvostoliittoon. Kun Neuvostoliitosta tuotu öljy kattoi vuonna 1989 vielä 94 prosenttia koko öljyntuonnista, niin vuonna 1992 osuus oli ainoastaan 14 %. Myöhemmin Venäjän osuus on hieman noussut ja vuoden 1994 kolmen ensimmäisen neljänneksen aikana Venäjältä tuodun raakaöljyn osuus oli 27 %. Myös koneiden ja kuljetusvälineiden tuonnin huomattava lasku viittaisi siihen, että Neuvostoliitto tuotti ja pystyi clearingjärjestelmän puitteissa viemään Suomeen sellaisia tuotteita, jotka muuttuneissa oloissa eivät ole kilpailukykyisiä. Suomen viennin osalta suurin muutos bilateraalikauden lopun tilanteeseen verrattuna on paperiteollisuuden viennin arvon ja osuuden romahtaminen 17 prosentista vuonna 1990 alle 4 prosenttiin vuonna 1994. Paperiteollisuuden aseman muuttuminen kuvaakin hyvin sitä, kuinka suuri vaikutus neuvostojärjestelmällä ja siihen liittyneellä Suomen ja Neuvostoliiton välisellä bilateraali-järjestelmällä oli kaupan rakenteeseen ja kuinka vaikeaa on taloudellisten tekijöiden ennustaminen voimakkaasti muuttuvilla idän markkinoilla: Paperiteollisuuden viennin laskua ei voida selittää perinteisin kilpailukykyyn tai markkinoiden yleiseen kysynnän laskuun liittyvin tekijöin, vaan analyysin tulisi perustua koko talousjärjestelmän muutokseen ja siihen liittyneeseen eri toimialojen suhteellisen aseman muutokseen.

Muista muutoksista on syytä kiinnittää huomiota siihen, kuinka Neuvostoliiton hajoaminen toi esille Venäjän ja Baltian maiden markkinoiden erot. Tämä näkyy sekä Suomen ja Viron välisen kaupan kasvuna että siinä, miten erityisesti tuonnin rakenne Baltian maista poikkeaa Venäjän-tuontimme rakenteesta. Kun tuonti Venäjältä painottuu energiaan, niin Baltian-tuonnissamme erityisesti tekstiilien, metalliromun ja erinäisten jalostettujen tavaroiden osuus on huomattava. Merkille pantavaa on myös kaupan 'desentralisoituminen', sillä kaupan määrällisestä laskusta huolimatta jo vuonna 1991 kauppaa käyvien yritysten lukumäärä kasvoi, mikä osaltaan kuvaa järjestelmämuutoksen huomattavaa vaikutusta (kaupan muutoksista tarkemmin, Rautava 1994a).

Selvää tietysti on, että muutokset tulevat jatkumaan ja EU-jäsenyys tuo tähän muutosprosessiin uusia piirteitä. Vaikka EU:n idänkauppapolitiikka on voimakassa muutoksessa, voidaan Suomen EU-jäsenyyteen liittyen nostaa esille ainakin seuraavia näkökohtia. Ensinnäkin Suomen ja EU:n nykyisiä tullitasoja sekä Venäjältä tulevan tuonnin rakennetta verrattaessa näyttää ilmeiseltä, että tuontitullien keskimääräinen taso ei Venäjän tuonnissa ratkaisevasti muutu Suomen EU-jäsenyyden myötä, vaikka joissakin yksittäisissä tuoteryhmissä tullien muutokset - niiden lasku (esim. tekstiilit) tai nousu (esim. eräät kemikaalit ja terästuotteet) - saattavat kuitenkin olla merkittäviä. Toiseksi EU:n ja Venäjän välinen sopimus on huomattavasti kattavampi, yksityiskohtaisempi sekä osapuolia velvoittavampi kuin mitä oli Suomen ja Venäjän välinen sopimus. Kolmanneksi EU-jäsenyys voi vaikuttaa Venäjällä toimivien suomalaisyritysten toimintaedellytyksiin, sillä jäsenyyden myötä suomalaiset voivat olla varmoja, että niiden kohtelu (esim. alkuperäsäännöt) EU:n markkinoilla on sama kuin muilla Venäjällä toimivilla EU-maiden yrityksillä. Neljänneksi EU-jäsenyyden myötä suomalaisyrityksille avautuvat myös täysimittaiset mahdollisuudet hyödyntää EU:n entisille neuvostotasavalloille myöntämää rahoitusta (TACIS) ja muutenkin jäsenyys madaltaa kynnystä EU-maiden ja suomalaisten yritysten yhteistyölle.

Palataksemme kysymykseen talouden ja turvallisuuden välisestä problematiikasta sekä siihen, minkälaista jatkuvuutta Suomen EU-jäsenyys edustaa Suomen idänkauppapolitiikassa, voimme nostaa esille seuraavia näkökohtia. Kylmän sodan aikana Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityissuhde perustui poliittisiin tekijöihin, minkä johdosta kauppapolitiikka oli selkeästi ulkopoliittikalle alisteista.

Talouden ja turvallisuuden välistä suhdetta ei Suomessa kuitenkaan mielletty samalla lailla kuin se näyttäytyi yleisemmällä tasolla idän ja lännen välisissä suhteissa. Ensinnäkään Suomi ei pyrkinyt rajoittamaan Neuvostoliiton kanssa käytävää kauppaa turvallisuusriskeihin vedoten, vaan pikemminkin se yritti hyötyä taloudellisesti Neuvostoliiton erityiskohtelusta maksimoimalla maiden välisen kaupan määrää. Tätä asetelmaa kuvaa hyvin se, että Suomessa tuontilisenssipolitiikalla lähes kaikki öljyntuonti keskitettiin Neuvostoliittoon, koska Neuvostoliiton-tuonti voitiin bilateraali-kaupan puitteissa maksaa omalla viennillä, vaikka muista tekijöistä johtuen olisi ehkä ollut perusteltua hajauttaa öljyntuonti koskemaan useampaa toimittajaa. Toiseksi Suomessa ei uskottu eikä sitä myöskään ulkomaisten taholta syytetty siitä, että se tukisi kaupallaan Neuvostoliiton sotapotentialin kasvattamista. Tähän liittyen Suomi kuitenkin noudatti tarkasti alihankintojensa osalta CoComin vientikieltomääräyksiä.

Neuvostoliiton hajoaminen ja kylmän sodan kauden päättyminen merkitsivät kuitenkin sitä, että Suomi menetti poliittisiin tekijöihin perustuvan kansainvälisen erikoisaseman ja muuttuneessa tilanteessa se on joutunut hakemaan itselleen uutta kansainvälistä paikkaa ja roolia. EU-jäsenyys ja yhteinen kauppapolitiikka määräävät jatkossa Suomen peruslinjan suhteessa Venäjään. Asiaan tuskin liittyy Suomen kannalta suuria periaatteellisia ongelmia, sillä tämän peruslinjan mukaisesti Suomi yhdessä muiden jäsenmaiden kanssa pyrkii auttamaan Venäjän demokratiakehitystä ja markkinatalouden rakentamista lisäämällä muiden muassa poliittista ja taloudellista kanssakäymistä kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen viitoittamalla tavalla. Kumppanuus- ja yhteistyösopimus siihen liittyvine neuvottelujärjestelmineen onkin omiaan vähentämään voimakkaiden ristiriitojen syntyä edistämällä yhteistyötä ja tarjoamalla kehikon, jossa ongelmia voidaan käsitellä ja hallita.

Peruslinjan näennäisestä helppoudesta huolimatta siihen sisältyy Suomen kannalta kuitenkin melkoisia haasteita ja vaikka EU-jäsenyys Suomen idänkaupan kannalta näyttäisi olevan voittopuolisesti myönteinen asia, on selvää, että ongelmat eivät sen myötä häviä. Tavanomaisten kaupan hallinnointiin ja markkinahäiriöihin liittyvien ongelmien lisäksi yhteiseen kauppapolitiikkaan sitoutumiseen sisältyy potentiaalinen uhka siinä tapauksessa, että EU:n ja Venäjän välit kiristyvät siinä määrin, että EU tai Venäjä päättää toiseen osapuoleen kohdistuvista voimakkaista kauppapoliittisista vastatoimista. Tshetshenian sotaan liittyen Suomi on jo joutunut näkemään, kuinka kauppapolitiikkamme on suoraan sidoksissa laajempiin turvallisuuskysymyksiin, kun EU vaatii Venäjältä ihmisoikeuksiin liittyvien peruseriaatteiden noudattamista Tshetsheniassa ehtona taloudellisen yhteistyön laajentamiselle. Mistään kauppasodasta tai jo olemassa olevan käytännön selvästä kiristämisestä ei Tshetshenian kohdalla kuitenkaan ole kysymys, vaan EU:n ajama politiikkaa noudattelee kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen hengen mukaista ehdollisuutta. Vaatimus ihmisoikeuksien kunnioittamisestahan on keskeisellä tavalla kirjattu yhteistyö- ja kumppanuussopimukseen. Tähän peruslinjaan Suomella ei ole ollut huomauttamista.

Markkinataloutta ja demokratiakehitystä tukevan peruslinjan löytäminen on useissa tapuksissa suhteellisen selvää, mutta eteen saattaa tulla myös tilanteita, joissa erityisesti peruslinjan tukemiseen liittyvien instrumenttien valinta voi olla hyvinkin vaikeaa. Erityisesti kaikki politiikan ehdollisuuteen liittyvät kysymykset ovat hyvin hankalia sekä teknisesti että poliittisesti. Tämä on tullut hyvin esille erityisesti Kansainvälisen valuuttarahaston Venäjän talousohjelmaa ja sen rahoitusta koskevissa neuvotteluissa, joissa rahoituksen saanti on sidottu hyvin valmisteltuun talousohjelmaan ja siihen liittyviin tavoitteisiin (rahan tarjonta, budjettivaje,

inflaatio), joiden toteutumista myös valvotaan tiukasti. EU:n ja Venäjän välisessä kauppapolitiikassa tavoitteet (markkinatalous, demokratia, ihmisoikeudet) ovat epämääräisempiä, mutta silti politiikka perustuu tiettyihin tavoitteisiin, joiden toteutumista pyritään myös seuraamaan. Tavoitteiden epämääräisyys aiheuttaa kuitenkin tulkintaongelmia ja antaa pelitilaa, mikä saattaa aiheuttaa vaikeuksia niin EU:n ja Venäjän välille kuin myös EU:n sisällä.

Peruslinjan noudattaminen, siihen liittyvän ehdollisuuden määrittelyminen ja politiikkainstrumenttien valinta edellyttävät näkemystä ja tietoa niistä asioista, jotka kulloinkin ovat päätöksenteossa esillä. EU:ssa Suomen asema tällaisen tiedon tuottajana on luonnollinen, sillä meillä on rajanaapuruuteen liittyen paljon käytännönläheistä tietämystä siitä, miten uudistusprosessi Venäjällä etenee sekä millaista apua ja tukea siellä tarvitaan. Rajanaapuruudesta johtuen muiden muassa tulli- ja rajamuodollisuuksia koskevien kysymysten valmistelu sopii hyvin Suomen rooliin. Oma kokonaisuutensa on myös ympäristönsuojeluun liittyvät kysymykset, jota osaltaan tukee arktinen tietämyksemme. Lista on myös helppo lisätä erilaiset pohjoista maataloutta, energiaa ja tietoliikennettä koskevat hankkeet, joissa Suomi on ollut aktiivinen, mutta joihin liittyvän tiedon hyväksikäyttöä voitaisiin EU:n avulla varmasti tehostaa. Kaikkien näiden osa-aluiden yhteys lähialuidemme taloudelliseen kehitykseen ja hyvinvointiin on selvä ja sitä kautta niiden vaikutus myös Suomen kokonaisturvallisuuteen on ilmeinen.

Suomen asemaa EU:ssa ei kuitenkaan ole syytä rajata koskemaan vain lähialueitamme. Kokemuksensa ja asemansa perusteella Suomi voi tarjota palveluksiaan myös sellaisissa tilanteissa, joissa tarvitaan asiantuntija-apua esimerkiksi kauppaa- tai apupolitiikkaan liittyvän ehdollisuuden määrittelyyn ja toteutumisen valvontaan. Esimerkkinä tällaisesta avusta voisi olla vaikkapa ihmisoikeustilanteen valvominen tai poliittisen vuoropuhelun ja sitä kautta ongelmien ratkaisun edesauttaminen konfliktialueilla. Näiden esimerkkien kautta tulee esille myös se, kuinka talouden ja turvallisuuden välinen yhteys ei ole yksisuuntainen niin, että turvallisuus riippuu taloudellisista tekijöistä, vaan suoraan turvallisuuteen liittyviin tekijöihin vaikuttamalla voidaan edistää myös taloudellista kanssakäymistä. Jälkimmäisen yhteyden näkeminen antaa esimerkiksi rauhanturva- ja sovittelutoiminnalle sekä ihmisoikeuksien valvontatehtäville myös selkeän taloudellisen perusteen, joten olemalla aktiivinen tällä rintamalla Suomi edesauttaa myös EU:n ja sitä kautta Suomen ja Venäjän taloudellista kanssakäymistä.

EU-jäsenyys on avannut Suomelle merkittävän kauppapoliittisen vaikutuskanavan, sillä EU:n ja Venäjän kumppanuus- ja yhteistyösopimus edellyttää voimaan tullessaan hyvin laajaa ja monitasoista talouspoliittista ja kaupallista yhteistyöorganisaatiota EU:n ja Venäjän välillä. EU:n jäsenenä Suomelle tarjoutuu mahdollisuus päästä aktiivisesti vaikuttamaan Venäjän-kaupan toimintaympäristön kehittämiseen ja eteen tulevien ongelmien ratkaisuun Suomelle myönteisellä tavalla. Vuonna 1993 Suomen osuus Suomen ja EU:n yhteenlasketusta viennistä Venäjälle oli noin 7 prosenttia. Venäjän-kauppamme suuruus, kokemuksemme ja maantieteellinen asemamme huomioon ottaen Suomen mielipidettä Venäjän kauppaa koskevissa kysymyksissä ei voida EU:ssa ainakaan kevyesti sivuuttaa. Vaikutusmahdollisuudet riippuvat viimekädessä kuitenkin suomalaisten omasta halusta, kyvyistä ja aktiivisuudesta.

EU:n sisällä toimimisen lisäksi Suomi joutuu hakemaan myös uuden profiilin itsenäisenä toimijana suhteessa Venäjään. Aikaisemmin Suomen erityisasema perustui erittäin pitkälle puhtaasti poliittisiin tekijöihin ja kylmän sodan asetelmiin. Uudessa profiilissa korostunevat aikaisempaa enemmän hintakilpailukykyyn,

reaaliseen kilpailukykyyn ja geopoliittiseen asemaan (gateway) liittyvät tekijät. Silti esimerkiksi poliittisen sillanrakentajan roolin säilyttämisen merkitystä ei ole syytä aliarvoida. Kaikkiaan Euroopan nykytilanteen sisältämät haasteet eri tasoilla merkitsevät suurta muutosta Suomen aikaisempaan asemaan. Kärjistäen voitane sanoa, että kun kylmän sodan kaudella Suomi pitkälle kahdenkeskisiin Neuvostoliiton-suhteisiin nojautuen onnistui tekemään politiikalla kauppaa, niin nyt se on mukana moninkeskeisessä prosessissa, jossa kaupalla tehdään politiikkaa. Tämä kärjistyys kuvaa myös sitä, kuinka ulko-, turvallisuus- ja kauppapolitiikan rajat ovat hämärtyneet tai muuttuneet kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa.

6 Yhteenveto

Edellä on käsitelty talouden ja turvallisuuden välistä problematiikkaa siten kuin se on näyttäytynyt Itä- ja Länsi-Euroopan välisessä taloudellisessa kanssakäymisessä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Tärkeä johtopäätös näyttäisi olevan se, että kylmän sodan päättymisen seurauksena Euroopan suurin turvallisuushaaste on siirtymätalouksien tilanteen vakauttaminen ja integroiminen maailmantalouteen. Tässä tehtävässä keskeinen instrumentti on idän ja lännen välisen taloudellisen yhteistyön edistäminen.

Idän ja lännen välinen taloudellinen ja myös poliittinen integraatio onkin edennyt varsin nopeasti etenkin, jos sitä tarkastellaan kauppapolitiikan ja siihen liittyvien sopimusjärjestelyjen valossa. EU:n ja Venäjän solmima kumppanuus- ja yhteistyösopimus on hyvä esimerkki koko idän ja lännen välisen talouteen ja turvallisuuteen liittyvästä problematiikasta ja tällä saralla saavutetuista tuloksista. Viime vuosien hyvä kehitys johtaa helposti ajattelemaan, että talousintegraatio on jo saanut itselleen sellaisen voiman, että tätä kehitystä eivät poliittiset suhdanteet enää pysty katkaisemaan, vaan talous itsessään toimii jo poliittisenkin integraation veturina. Tällaisen johtopäätöksen suhteen on kuitenkin perusteltua noudattaa tiettyä varovaisuutta ja muistuttaa vaikkapa siitä, mitä Gunnar Adler-Karlsson 1970-luvun alussa julkaistussa idän ja lännen välisiä kauppasuhteita kuvaavassa kirjassaan totesi: 'Ne jotka toivovat, että kauppa toimisi edelläkävijänä ja ratkaisisi poliittisetkin kysymykset, että lisääntyneet taloudelliset yhteydet samalla lisääisivät ystävyyden määrää ja jälkikäteen työntäisivät kaikki vanhat ongelmat kuin roskat maton alle, tulevat huomaamaan olleensa väärässä' (Adler-Karlsson 1972, 14). Esimerkiksi Venäjän Naton laajenemista kohtaan tuntema pelko, Venäjän ja EU:n näkemyserot entisen Jugoslavian alueen sodassa, puheet 'kylmästä rauhasta' sekä Tshetshenian sodan aiheuttamat vaikeudet viittaavat siihen, että poliittisia ongelmia on edelleen riittämiin.

Vaikka kylmän sodan asetelmiin palaaminen näyttää hyvin epätodennäköiseltä ja yhteisiin intresseihin sekä kehittyvään teknologiaan perustuva taloudellinen integraatio etenee osittain omalla painollaan, niin realistista lienee lähteä siitä, että taloudellinen yhdentyminen ei yksin riitä poliittisten ja turvallisuusongelmien ratkaisemiseen. Tässä asetelmassa on yllin kyllin haastetta uuteen toimintaympäristöön opettelevalle Suomelle, jolta kaiken lisäksi odotetaan Venäjään liittyvää erityistietämystä ja -panosta EU:ssa.

Viitteet

1. Kuvio 2 perustuu Euromoney-lehdessä (syyskuu 1994) julkaistuun maariski-luokitukseen, josta on kuvioon otettu taloudellista kehitystä ja poliittista riskiä koskevat osatekijät. Luokitukset on lisäksi skaalattu siten, että pienimmän maariskin omaavan Yhdysvaltojen saama luokitus on molemmilla akseleilla vertailukohta (ts. Yhdysvaltojen taloudellinen kehitys = 100 ja poliittinen riski = 0). Poliittinen riski tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, miten maa hoitaa erilaiset kaupan tai luottoihin liittyvät maksut, mutta poliittiseen riskiin ei sisälly yksittäisten yritysten maksuvaikkeudet.
2. Saksan tapaukseen liittyen on paikallaan muistuttaa, että J.M. Keynes toi painokkaasti esille vaaran, että Saksalle langetettavat liian suuret sotakorvaukset ajavat Saksan talouden mahdollomaan tilanteeseen, mistä ei ole etua kenellekään.
3. Ohjelma markkinoitiin kongressille valtiosihteeri George C. Marshallin nimellä, jota pidettiin toisen maailmansodan sotilaallisen menestyksen arkkitehtina. Ohjelman syntyyn vaikutti se, että Yhdysvallat ja Iso-Britannia eivät saaneet Neuvostoliittoa Saksan teollisen jälleenrakentamishjelman taakse, vaikka edelliset näkivät Euroopan kasvun ja vakauden edellyttävän Euroopan keskustassa olevaa taloudellisesti vahvaa Saksaa. Ts. Neuvostoliiton oletettiin pyrkivän horjuttamaan Eurooppaa juuri epävakaa talouden kautta (vrt. teemamme talous ja turvallisuus). Kts. tarkemmin De Long ja Eichengreen (1991) sekä Eichengreen ja Uzan (1992).
4. Ennen toista maailmansotaa Argentiina oli yhtä vauras kuin suuret manner-eurooppalaiset valtiot, mutta vuonna 1960 per capita kansantulo oli enää 2/3-osaa Ranskan ja Saksan tulotasosta ja myöhemmin ero on vain kasvanut. Argentiinan talousongelmat ovat johtuneet pitkälti toisen maailmansodan jälkeen valitusta valtiointerventionismiin ja markkinoiden pitkälle vietyyn säätelyyn perustuvasta talouspoliittisesta linjasta, minkä seurauksena maa juuttui vuosikymmeniksi hitaan taloudellisen kasvun uralle. Argentiinaa onkin käytetty esimerkkinä siitä, että myös Eurooppa olisi voinut ajautua toisenlaiselle talouspoliittiselle linjalle kuin mitä tapahtui. Lisäksi Argentiinan esimerkki vahvistaa näkemystä, jonka mukaan Länsi-Euroopan suotuisa kehitys ei johtunut puhtaasti ulkoisista tekijöistä. Kts. tarkemmin De Long - Eichengreen (1991).
5. Syksyllä 1993 Euroopan yhteisö vaihtoi nimensä Euroopan unioniksi (EU) ja selkeyden vuoksi jatkossa puhutaan vain EU:sta.

Kirjallisuus

Adler-Karlsson, Gunnar (1972): **Idän ja lännen kauppasuhteet**. Porvoo.

De Long, J. Bradford ja Eichengreen, Barry (1991): **The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program**. Working Paper No. 3899, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Ma.

Dornbusch, Rudiger ja Wolf, Holger (1990): **Monetary Overhang and Reforms in the 1940s**. Discussion Paper No. 464, Centre for Economic Policy Research, London.

Eichengreen, Barry ja Uzan, Marc (1992): **The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the Former USSR**. Discussion Paper No. 638, Centre for Economic Policy Research, London.

Mahncke, Dieter (1993): **Parameters at European Security**. Chaillot Papers 10. Institute for Security Studies, Western European Union. Paris.

Pinder, John (1991): **The European Community and Eastern Europe**. The Royal Institute of International Affairs, London.

Rautava, Jouko (1994a): **Suomen idänkauppa 1990-93**. Idäntalouksien katsauksia 4/94, Suomen Pankki.

Rautava, Jouko (1994b): **Euroopan unionin ja Venäjän välinen kumppanuus- ja yhteistyösopimus - näkökohtia Suomen kannalta**. Idäntalouksien katsauksia 9/94, Suomen Pankki.

IDÄNTALOUKSIEN KATSAUKSIA

nro:sta 4 lähtien ISSN 1235-7405

- 1/92 Pekka Sutela: **Neuvostoliiton hajoamisen taloudelliset aspektit.** 24 s.
Jouko Rautava: **Suomen ja Venäjän taloussuhteet Suomen EY-jäsenyyden valossa.** 12 s.
- 2/92 Seija Lainela - Jouko Rautava **Neuvostoliiton talouskehitys vuonna 1991.** 15 s.
Seija Lainela **Viron taloudellisen kehityksen lähtökohdat.** 9 s.
Merja Tekoniemi **Yksityistäminen itäisen Euroopan maissa ja Baltiassa.** 7 s.
- 3/92 Kamil Janáček **Transformation of Czechoslovakia's Economy: Results, Prospects, Open Issues.** 20 p.
Sergey Alexashenko **General Remarks on the Speed of Transformation in the Socialist Countries.** 25 p.
Sergey Alexashenko **The Free Exchange Rate in Russia: Policy, Dynamics, and Projections for the Future.** 19 p.
Jouko Rautava **Liikaraha, inflaatio ja vakauttaminen.** 16 s.
- 4/92 Stanislava Janáčková - Kamil Janáček **Privatization in Czechoslovakia.** 8 p.
Sergey Alexashenko **The Collapse of the Soviet Fiscal System: What Should Be Done?** 45 p.
Juhani Laurila **Neuvostoliiton ja Venäjän velka.** 23 s.
Jukka Kero **Neuvostoliiton ja Venäjän ulkomaankauppa.** 24 s.
- 5/92 Pekka Sutela **Clearing, Money and Investment: The Finnish Perspective on Trading with the USSR.** 26 p.
Petri Matikainen **"Suuri pamaus" - Puolan taloussuudistus 1990.** 22 s.
- 6/92 Miroslav Hrnčíř **Foreign Trade and Exchange Rate in Czechoslovakia: Challenges of the Transition and Economic Recovery.** 39 p.
Terhi Kivilahti - Jukka Kero - Merja Tekoniemi **Venäjän rahoitus- ja pankkijärjestelmä.** 37 s.
- 7/92 Seija Lainela **Baltian maiden rahauudistukset.** 23 s.
Seija Lainela - Jouko Rautava **Baltian maiden poliittisen ja taloudellisen kehityksen taustat ja nykytilanne.** 14 s.
Sergei Alexashenko **Verojen ja tulonsiirtojen jakautuminen entisessä Neuvostoliitossa.** 17 s.
- 1/93 Pekka Sutela **Taloudellinen transitio Venäjällä.** 11 s.
Pekka Sutela **Venäjän taloudellinen voima 2000-luvulla.** 9 s.
Pekka Sutela **Itäinen Eurooppa integraatiossa: ottopoikia, sisarpuolia vai ...** 11 s.
- 2/93 Inkeri Hirvensalo **Changes in the Competitive Advantages of Finnish Exporters in the Former USSR after the Abolition of the Clearing Payment System.** 35 p.
Miroslav Hrnčíř **The Exchange Rate Regime and Economic Recovery.** 17 p.
Gábor Oblath **Real Exchange Rate Changes and Exchange Rate Policy under Economic Transformation in Hungary and Central-Eastern Europe.** 31 p.
Gábor Oblath **Interpreting and Implementing Currency Convertibility in Central and Eastern Europe: a Hungarian Perspective.** 19 p.
- 3/93 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys 1992.** 19 s.
Seija Lainela **Baltian maiden talous vuonna 1992.** 25 s.
Pekka Sutela **Itäinen Eurooppa vuonna 1992.** 14 s.
- 4/93 Jouko Rautava **Monetary Overhang, Inflation and Stabilization in the Economies in Transition.** 17 p.
Jarmo Eronen **Manufacturing Industries before and after the Collapse of Soviet Markets: a Comparison of Finnish and Czechoslovak Experience.** 19 p.

- 5/93 Pekka Sutela **Uusi hanke entisen rupla-alueen kaupankäynnin monenkeskeistämiseksi.** 8 s.
Juhani Laurila **Venäjän velkakriisin kehitys ja nykytilanne.** 10 s.
- 6/93 Jouko Rautava **Yritystuesta sosiaaliturvaan: Julkisen tuen muutospaineet Venäjällä.** 7 s.
Jarmo Eronen **Venäjän uusi hallinnollinen aluejako.** 7 s.
Aleksei Tkatchenko **Pienyrittäjäisyys Venäjällä: Nykytilanne ja kehitysnäkymät.** 35 s.
- 7/93 Tuula Ryttilä **Russian Monetary Policy Since January 1992.** 20 p.
Inkeri Hirvensalo **Developments in the Russian Banking Sector in 1992-1993.** 22 p.
- 8/93 Seija Lainela - Pekka Sutela **Introducing New Currencies in the Baltic Countries.** 26 p.
Inna Shteinbuka **The Baltics' ways: Intentions, Scenarios, Prospects.** 27 p.
Inna Shteinbuka **Latvia in Transition: First Challenges and First Results.** 33 p.
Inna Shteinbuka **Industry Policy in Transition: the Case of Latvia.** 30 p.
- 9/93 Jouko Rautava **Venäjän keskeiset taloustapahtumat heinä- syyskuussa 1993.** 10 s.
Merja Tekoniemi **Venäjän parlamenttivaalien poliittiset ryhmittymät.** 3 s.
Jarmo Eronen **Venäläinen ja suomalainen periferia: Permin Komin ja Kainuun luetaloudellista vertailua.** 29 s.
- 10/93 Seija Lainela **Venäjän federatiivisen rakenteen muotoutuminen ja taloudellinen päätöksenteko; Pietarin asema.** 14 s.
Inkeri Hirvensalo **Pankkitoimintaa Pietarissa.** 14 s.
Juhani Laurila **Suoran sijoitustoiminnan kehittyminen Venäjällä ja Suomen lähialueella.** 29 s.
Juhani Laurila **Suomen saamiset Venäjältä. Valuuttakurssimuutosten ja vakautusten vaikutukset.** 8 s.
- 1/94 Pekka Sutela **Insider Privatization in Russia: Speculations on Systemic Change.** 22 p.
Inkeri Hirvensalo **Banking in St.Petersburg.** 18 p.
- 2/94 Aleksei Tkatchenko **Pienyritysten yksityistäminen Venäjällä.** 23 s.
Jarmo Eronen **Konversio Venäjällä: tulosten tarkastelua.** 10 s.
- 3/94 Juhani Laurila **Direct Investment from Finland to Russia, Baltic and Central Eastern European Countries: Results of a Survey by the Bank of Finland.** 14 p.
Juhani Laurila **Finland's Changing Economic Relations with Russia and the Baltic States.** 11 p.
Jouko Rautava **EC Integration: Does It Mean East-West Disintegration.** 8 p.
Eugene Gavrilenkov **Macroeconomic Crisis and Price Distortions in Russia.** 20 p.
Eugene Gavrilenkov **Russia: Out of the Post-Soviet Macroeconomic Deadlock through a Labyrinth of Reforms.** 22 p.
- 4/94 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys 1993.** 16 s.
Seija Lainela **Baltian maat vuonna 1993.** 19 s.
Jouko Rautava **Suomen idänkauppa 1990-93.** 7 s.
- 5/94 Pekka Sutela **Production, Employment and Inflation in the Baltic Countries.** 22 p.
Seija Lainela **Private Sector Development and Liberalization in the Baltics.** 14 p.
Seija Lainela **Small Countries Establishing Their Own Independent Monetary Systems: the Case of the Baltics.** 17 p.
- 6/94 Merja Tekoniemi **Työttömyys ja sosiaaliturva Venäjällä.** 31 s.
- 7/94 Pekka Sutela **Fiscal Federalism in Russia.** 23 p.
Jouko Rautava **Interdependence of Politics and Economic Development: Financial Stabilization in Russia.** 12 p.
Eugene Gavrilenkov **"Monetarism" and Monetary Policy in Russia.** 8 p.

- 8/94 Pekka Sutela **The Instability of Political Regimes, Prices and Enterprise Financing and Their Impact on the External Activities of the Russian Enterprises.** 31 p.
 Juhani Laurila **The Republic of Karelia: Its Economy and Financial Administration.** 37 p.
 Inkeri Hirvensalo **Banking Reform in Estonia.** 21 p.
- 9/94 Jouko Rautava **Euroopan unionin ja Venäjän välinen kumppanuus- ja yhteistyösopimus - näkökohtia Suomen kannalta.** 7 s.
- 10/94 Seija Lainela - Pekka Sutela **The Comparative Efficiency of Baltic Monetary Reforms.** 22 p.
 Tuula Ryttilä **Monetary Policy in Russia.** 22 p.
- 11/94 Merja Tekoniemi **Miksi Venäjän virallinen työttömyysaste on säilynyt alhaisena?** 19 s.
- 1/95 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys 1994.** 19 s.
 Seija Lainela **Baltian maat vuonna 1994.** 21 s.
 Vesa Korhonen **Itäisen Euroopan talouskehitys 1994.** 19 s.
- 2/95 Urmas Sepp **Inflation in Estonia: the Effect of Transition.** 27 p.
 Urmas Sepp **Financial Intermediation in Estonia.** 32 p.
- 3/95 Vesa Korhonen **EU:n ja Venäjän kumppanuus- ja yhteistyösopimus.** 31 s.
 Jouko Rautava **Taloussintegraatio ja Suomen turvallisuus - Suomi Euroopan unionin idän taloussuhteissa.** 21 s.
 Jouko Rautava **Suomen idänkauppa 1985-94.** 10 s.
- 4/95 Nina Oding **Evolution of the Budgeting Process in St. Petersburg.** 29 p.
 Urmas Sepp **A Note on Inflation under the Estonian Currency Board.** 12 p.
 Pekka Sutela **But ... Does Mr. Coase Go to Russia?** 14 p.
- 5/95 Urmas Sepp **Estonia's Transition to a Market Economy 1995.** 57 p.
- 6/95 Niina Pautola **The New Trade Theory and the Pattern of East-West Trade in the New Europe.** 21 p.
 Nina Oding **Investment needs of the St.Petersburg Economy and the Possibilities to meeting them.** 20 p.
 Panu Kalmi **Evolution of Ownership Change and Corporate Control in Poland.** 21 p.
- 7/95 Vesa Korhonen **Venäjän IMF-vakauttamisohjelma 1995 ja Venäjän talouden tilanne.** 37 s.
 Inkeri Hirvensalo **Maksurästit Venäjän transitiotaloudessa.** 30 s.
 Seija Lainela **Baltian maiden omat valuutat ja talouden vakautus - pienten maiden suuri menestys.** 14 s.
- 8/95 Pekka Sutela **Economies Under Socialism: the Russian Case.** 17 p.
 Vladimir Mau **Searching for Economic Reforms: Soviet Economists on the Road to Perestroika.** 19 p.
- 9/95 Niina Pautola **East-West Integration.** 33 p.
 Panu Kalmi **Insider-Led Privatization in Poland, Russia and Lithuania: a Comparison.** 16 p.
 Iikka Korhonen **Equity Markets in Russia.** 14 p.
 Jury V. Mishalchenko - Niina Pautola **The Taxation of Banks in Russia.** 5 p.
- 1/96 Juhani Laurila **Payment Arrangements among Economies in Transition: the Case of the CIS.** 23 p.
 Sergei Sutyurin **Problems and Prospects of Economic Reintegration within the CIS.** 17 p.
 Viktor V. Zakharov - Sergei F. Sutyurin **Manager Training - Another Emerging Market in Russian Educational Services.** 9 p.

- 2/96 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys vuonna 1995.** 12 s.
 Juhani Laurila **Katsaus lähialueisiin.** 28 s.
 Iikka Korhonen **Baltian vuosikatsaus.** 10 s.
 Pekka Sutela **Ukrainan ja Valkovenäjän taloudet vuonna 1995.** 10 s.
 Vesa Korhonen **Itäisen Euroopan siirtymätalouksien kehitys 1995.** 17 s.
- 3/96 Niina Pautola **Intra-Baltic Trade and Baltic Integration.** 12 p.
 Vesa Korhonen **The Baltic Countries - Changing Foreign Trade Patterns and the Nordic Connection.** 16 p.
 Iikka Korhonen **Banking Sectors in Baltic Countries.** 22 p.
- 4/96 Niina Pautola **Trends in EU-Russia Trade, Aid and Cooperation.** 16 p.
 Niina Pautola **The Baltic States and the European Union - on the Road to Membership.** 20 p.
 Elena G. Efimova - Sergei F. Sutyryn **The Transport Network Structure of the St.Petersburg Region and its Impact on Russian-Finnish Economic Cooperation.** 11 p.
 Iikka Korhonen **An Error Correction Model for Russian Inflation.** 10 p.
- 5/96 Juhani Laurila - Inkeri Hirvensalo **Direct Investment from Finland to Eastern Europe; Results of the 1995 Bank of Finland Survey.** 21 p.
 Tatiana Popova - Merja Tekoniemi **Social Consequences of Economic Reform in Russia.** 26 p.
 Iikka Korhonen **Dollarization in Lithuania.** 7 p.
- 6/96 Juhani Laurila - Inkeri Hirvensalo **Suorat sijoitukset Suomesta Itä-Eurooppaan; Suomen Pankin vuonna 1995 tekemän kyselyn tulokset.** 20 s.
 Jouko Rautava **Suomi, Euroopan Unioni ja Venäjä.** 6 s.
 Niina Pautola **Baltian maiden talouskatsaus 1996.** 12 s.
- 1/97 Panu Kalmi **Ownership Change in Employee-Owned Enterprises in Poland and Russia.** 51 p.
- 2/97 Niina Pautola **Fiscal Transition in the Baltics.** 23 p.
 Peter Backé **Interlinkages Between European Monetary Union and a Future EU Enlargement to Central and Eastern Europe.** 19 p.
- 3/97 Iikka Korhonen **A Few Observations on the Monetary and Exchange Rate Policies of Transition Economies.** 8 p.
 Iikka Korhonen **A Brief Assessment of Russia's Treasury Bill Market.** 8 p.
 Rasa Dale **Currency Boards.** 14 p.
- 4/97 Sergei F. Sutyryn **Russia's International Economic Strategy: A General Assessment.** 17 p.
 Tatiana Popova **The Cultural Consequences of Russian Reform.** 17 p.
 Ludmilla V. Popova - Sergei F. Sutyryn **Trends and Perspectives in Sino-Russian Trade.** 11 p.
- 5/97 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys vuonna 1996.** 10 s.
 Iikka Korhonen - Niina Pautola **Baltian talouskatsaus 1996.** 12 s.
 Merja Tekoniemi **Katsaus lähialueisiin 1996.** 11 s.
 Merja Tekoniemi **Ukrainan talouskatsaus 1996.** 10 s.
 Kari Pekonen **Valko-Venäjän talous vuonna 1996.** 6 s.
 Katri Lehtonen **Keski- ja Itä-Euroopan talouskehitys vuonna 1996.** 13 s.
- 6/97 Niina Pautola **Towards European Union Eastern Enlargement - Progress and Problems in Pre-Accession.** 17 p.
 Katri Lehtonen **Theory of Economic Reform and the Case of Poland.** 26 p.
 Boris Brodsky **Dollarization and Monetary Policy in Russia.** 14 p.
- 7/97 Toivo Kuus **Estonia and EMU Prospect.** 24 p.
 Olga Luštšik **The Anatomy of the Tallinn Stock Exchange.** 23 p.
 Riia Arukaevu **Estonian Money Market.** 20 p.

- 1/98 Iikka Korhonen **The Sustainability of Russian Fiscal Policy.** 8 p.
Tatiana Popova - Merja Tekoniemi **Challenges to Reforming Russia's Tax System.** 18 p.
Niina Pautola **Optimal Currency Areas, EMU and the Outlook for Eastern Europe.** 25 p.
- 2/98 Peter Westin **Comparative Advantage and Characteristics of Russia's Trade with the European Union.** 26 p.
Urszula Kosterna **On the Road to the European Union - Some Remarks on Budgetary Performance in Transition Economies.** 31 p.
- 3/98 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys vuonna 1997.** 11 s.
Merja Tekoniemi **Keskuksen ja alueiden välisten suhteiden kehitys Venäjällä 1992-1997.** 10 s.
Niina Pautola **Baltian talouskatsaus 1997.** 11 s.
Merja Tekoniemi **Katsaus Suomen kauppaan IVY-maiden ja Baltian maiden kanssa 1990-1997.** 11 s.
Tom Nordman **Kiinan talouden tila ja ongelmat.** 11 s.
Merja Tekoniemi **Ukrainan talouskatsaus 1997.** 10 s.
Iikka Korhonen **Keski- ja Itä-Euroopan talouskehitys 1997.** 12 s.
- 4/98 Kustaa Äimä **Central Bank Independence in the Baltic Policy.** 30 p.
Iikka Korhonen – Hanna Pesonen **The Short and Variable Lags of Russian Monetary Policy.** 11p.
Hanna Pesonen **Assessing Causal Linkages between the Emerging Stock Markets of Asia and Russia.** 10 p.
- 5/98 Laura Solanko **Issues in Intergovernmental Fiscal Relations – Possible Lessons for Economies in Transition.** 19 p.
Iikka Korhonen **Preliminary Tests on Price Formation and Weak-form Efficiency in Baltic Stock Exchanges.** 7 p.
Iikka Korhonen **A Vector Error Correction Model for Prices, Money, Output, and Interest Rate in Russia.** 12 p.
Tom Nordman **Will China catch the Asian Flu?** 14 p.
- 6/98 Saga Holmberg **Recent Reforms in Information Disclosure and Shareholders' Rights in Russia.** 17 p.
Vladimir R. Evstigneev **Estimating the Opening-Up Shock: an Optimal Portfolio Approach to Would-Be Integration of the C.I.S. Financial Markets.** 39 p.
Laura Solanko – Merja Tekoniemi **Novgorod and Pskov – Examples of How Economic Policy Can Influence Economic Development.** 14 p.
Ülle Lõhmus - Dimitri G. Demekas **An Index of Coincident Economic Indicators for Estonia.** 12p.
- 7/98 Tatyana Popova **Financial-Industrial Groups (FIGs) and Their Roles in the Russian Economy.** 24p.
Mikhail Dmitriyev – Mikhail Matovnikov – Leonid Mikhailov – Lyudmila Sycheva **Russian Stabilization Policy and the Banking Sector, as Reflected in the Portfolios of Moscow Banks in 1995–97.** 29 p.
- 1/99 Jouko Rautava **Venäjän järjestelmämuutos ja talouskehitys vuonna 1998.** 10 s.
Iikka Korhonen – Seija Lainela **Baltian maat vuonna 1998.** 10 s.
Tom Nordman **Kiinan talouden tila ja näkymät.** 13 s.
Pekka Sutela **Ukrainan talouskatsaus 1998.** 14 s.
Iikka Korhonen **Keski- ja Itä-Euroopan talouskehitys vuonna 1998.** 10 s.